

MUUTEVORMIDE ILMUMINE EESTI KEELT ESIMESE KEELENA OMANDAVATE LASTE KÕNESSE

Reili Argus, Annika Bauer

Tallinna ülikool

Ülevaade. Muutemorfoloogiat võib pidada keeleomandamises seni kõige põhjalikumalt uuritud valdkonnaks. Ka eesti keele puhul on just morfoloogiliste vormide ja kategooriate omandamise kohta võrreldes teiste keele tasanditega küllalt palju kirjutisi (vt nt Granlund jt 2019; Argus 2008; Argus 2009; Argus, Parm 2010; Pajusalu jt 2011; Vihman, Vija 2006; Torn-Leesik, Vija 2012). Samas puudub siiski ülevaade sellest, mis järjekorras ja mis vanuses eesti lapse keelekasutusse eri grammatilised kategooriad või vormid ilmuvad. Siiani ei ole vaadeldud näiteks seda, kas substantiivide ja verbide või substantiivide ja adjektiivide muutevormid ilmuvad laste keelde samal ajal või mitte, kas varakult ilmuvate vormide kõrval on ka neid, mis ilmuvad hiljem, või on vorme, mida lapsed varases vanuses veel kasutama ei hakkagi. Seda tühimikku proovibki sinne kirjutis täita, pakkudes andmeid eri vormide ilmumise, produktiivse kasutuse ja morfoloogilise ehituse kohta kolme eesti lapse spontaanse kõne lindistuste andmekogu põhjal.

Võtmesõnad: muutemorfoloogia omandamine, eksemplaripõhine lähenemine, vormi produktiivne kasutus, morfofonoloogilised tunnused

1. Sissejuhatuseks. Muutemorfoloogia omandamisest

Morfoloogia omandamist käsitlevate uurimuste taustaks on läbi aegade olnud hulk väga erinevaid teoreetilisi lähenemisi. Ka ühe üldisema lähenemise sees võib eristada paljusid omandamise kirjeldusmudeleid. Näiteks on kasutuspõhistes keeleomandamiskäsitlustes võimalik tuua esile mitu muutemorfoloogia omandamist

uurivat lähenemist (vt ülevaadet Vihman 2018: 626; Argus 2008: 15–25; Granlund jt 2019: 170). Näiteks on kahetasandilise omandamismudeli (vt Marcus jt 1992; Pinker 1999) puhul seletatud muitemorfoloogia omandamist kui protsessi, mis toimub justkui kahel tasandil ja olemuslikult erinevalt: reeglipäraselt muutuvate sõnade vormid omandatakse nii, et tüvele lisatakse afiks vastavalt keeles olevale reeglile, ebareeglipäraselt muutuvad sõnad aga lihtsalt memoreeritakse tervikuna, nii nagu omandatakse sõnavara. Vähem radikaalsed kahetasandilise omandamise idee pooldajad arvavad, et on olemas mitu erinevat reeglipärasest muutmismalli (nt Clahsen 2006). Samas ei ole neid mudeleid kasutatud selliste keelte muitemorfoloogia kirjeldamiseks, kus muutmismalle on palju ja kus üht selgelt reeglipärasest malli ei pruugi üldse olemas ollagi (vt diskussiooni Dressler 2012). Ka eesti keele puhul võib rääkida suurest hulgast üsna killustunud muutmismallide süsteemist, kus lõpuni reeglipäraselt muutuvaid tüvesid koondavaid muuttüüpe on üsna vähe. Tüvede morfofonoloogiline ehitus küll tingib üldjoontes muutmismalli, kuid ajaloolised muutused ja muuttüübinihked on tekitanud küllalt keerulise ja rohkelt paralleelvorme pakkuva muutmismisüsteemi.

Granlund jt 2019 on eri teoreetilised lähenemised paigutanud vastavalt sellele, kas neis käsitluis vaadeldakse muitemorfoloogia omandamist pigem reegli- või pigem analoogiapõhiselt, skaalale, mille ühes otsas on puhtalt generatiivsed ning teises otsas eksemplaripõhised lähenemised (vt Granlund jt 2019: 170). Nende järgi asub skaala keskel kahetasandiline omandamiskirjeldus ning pre- ja protomorfoloogiline kirjeldusmudel sellest keskmest lähemal analoogiapõhistele lähenemistele.

Konstruktivistlike keeleomandamiskäsitluste hulka kuuluva pre- ja protomorfoloogilise, põhiolemuselt loomulikkusel põhineva vaatenurga (vt definitsiooni Dressler 2004; Dressler, Karpf 1995) üks olulisi seisukohti on, et keelelised kategooriad omandatakse sisendkeele sageduse, muutmismisviisi regulaarsuse ja muutmismalli läbipaistvuse järjekorras (vt Dressler 2012). Seega omandatakse kõigepealt need vormid, kategooriad ja muutmismallid, mida laps kõige enam

kuuleb (Bittner jt 2003; Argus 2009), mis on vormilt läbipaistvad (nt on neil tunnuse ja tähenduse vahel üksühene seos, st et ühele tunnusele vastab üks tähendus (vt vastenduse operatsiooniprintsiipi ka juba Slobin 1985) ning mis muutuvad võimalikult regulaarselt. Kui kõnealuse omandamiskäsitluse järgi on mälu töö suurem roll eelkõige premorfoloogilisel omandamisperioodil ehk sel perioodil laps lihtsalt memoreerib tervikuna omandatud vormid ja alles protomorfoloogilisel perioodil hakkab ta vorme ise oma pagasisse kogutud vormide põhjal reegleid tuletades moodustama, siis võrgustikumudelitest (Bybee 1995) välja kasvanud eksemplaripõhistes keeleomandamiskäsitlustes (vt nt Bod, Cochran 2007: 1; Bybee 2013) omistatakse memoreerimisele tunduvalt suurem roll ja seda kogu keeleomandamise vältel (vt nt Kaplan 2017). Bybee väitel (2013: 51) ei ole eksemplaripõhised lähenemised küll selgelt kognitiivsed, kuid eeldavad siiski, nagu ka teised kasutuspõhised uurimused, et keelelised struktuurid ehk vormid moodustatakse nii, et kindlaid malle korratakse keelekasutuse käigus. Nimelt väidetakse eksemplaripõhistes omandamiskäsitlustes, et kogu keeleline kogemus memoreeritakse kui mingite kindlate eksemplaride kogum ning keeleline käitumine ehk üldistused on tuletatavad omavahel kõige sarnasemate eksemplaride põhjal ehk teisisõnu: sarnaste eksemplaride ehk nn eksemplaripilvede kõige kesksamate suundumuste põhjal. Seega tekivad grammatilised kategooriad ja keeleüksused memoreeritud keelekogemusest ehk eksemplaridest, mis on keelekasutaja mälus kategoriseeritud üksteisega sarnasuse alusel (Bybee 2013: 52). Äärmuslikumates eksemplaripõhistes käsitlustes (nt Ambridge 2019) väidetakse, et keel omandataksegi ilma igasuguse reeglipõhisuseta ning ainult memoreeritud eksemplaridele toetudes. Kuna eesti keeles on tüve morfofonoloogiline ehitus (nt silpide arv ja välde) kõige olulisem muutmismalli tingija, võib oletada, et just need on tunnused, mille järgi laps memoreeritud eksemplaridest muutmisreegleid kujundama hakkab. Ambridge'i väitel ongi rikka muutmorfoloogiaga ja killustunud muuttüüpide ja -mallidega keelte kirjeldamine võimalik ainult eksemplaripõhise lähenemisega (Ambridge 2019).

Muutevormide omandamise mehhanismide kõrval on märksa vähem tegeldud vormide (ja kategooriate) omandamise järjekorraga. Stephen Krashen on pakkunud välja nn loomuliku järjestuse hüpoteesi (Krashen 1980) mille järgi omandavad lapsed kategooriad, vormid ja reeglid suures osas samas järjekorras ning see järjekord ei sõltu sellest, kas tegemist on keerulise või lihtsa reegluga. Kuigi see järjekord ei pruugi olla alati isikuti absoluutne, ei ole erinevused siiski suured. Näiteks omandatakse inglise keeles varem progressiivi *ing*-lõpp ja hoopis hiljem kolmanda pöörde lõpp *-s* (Sepassi, Aryadoust 2014). Kuigi teise keele varase omandamise puhul on omandamissituatsioon väga sarnane esimese keele omandamisega ja vormide-kategooriate omandamisjärjekordki võiks olla sarnane, on siiski leitud, et teise keele omandamisel sõltub see järjekord väga suurel määral lapse vanusest ega pruugi langeda kokku esimese keele kategooriate-vormide omandamisjärjekorraga. (Sepassi, Aryadoust 2014). Kindlasti on üldpilt aga palju kirjum keeltes, kus muutemorfoloogial on tunduvalt olulisem roll kui inglise keeles (nt eesti keel) ning kus morfoloogiline süsteem on rikkalikum.

Eelkirjeldatud arutluste põhjaks olekski eesti keele puhul vajalik esimese sammuna selgitada välja kategooriate ja vormide omandamise järjekord. Seetõttu ongi sinise kirjutise esmane eesmärk esitada ülevaade sellest, mis järjekorras mis muutevorme ja grammatilisi kategooriaid eesti keelt esimese keelena omandav laps kasutama hakkab. Selline ülevaade võib teoreetilistest arutluste põhja kõrval olla sisendiks ka praktilisematele lahendustele, näiteks eesti keele kui teise keele varast omandamist toetavatele õppematerjalidele. Kuna väikelapsed võivad omandada ka teist keelt teadvustamata ja loomulikus igapäevases lapsekeskses keelekasutussituatsioonis (nt kui lasteaias on eestikeelne õpetaja või on lapsel eesti keelt kõnelevaid pereliikmeid või sõpru), võib eeldada, et just need vormid, mis on eesti keelt esimese keelena omandava lapse keelekasutuses varased, on vajalikud ka neile lastele, kes omandavad eesti keelt teise keelena. Kategooriate-vormide ilmunise järjekorra kõrval on eksemplaripõhisest lähenemisest lähtuvalt oluline vaadelda lähemalt neid

tüvesid, mille põhjal lapsed esimesi vorme produktiivselt kasutama hakkavad ehk mille põhjal hakkab arenema aktiivne vormimoodustus. Kuna eesti keeles on morfofonoloogilistel tunnustel moodustamallide alusena suhteliselt suur roll, vaadeldaksegi siinses kirjutises lähemalt vormide produktiivsel moodustamisel kasutatud tüvede morfofonoloogilisi tunnuseid nagu silpide arv ja astmevaheldus ja mõnel juhul muud tüve omadused.

Kokkuvõtlikult on siinses eesti muutevormide ilmumisjärjekorra kirjelduses püütud, integreerides pre- ja protomorfooloogilise ning eksemplaripõhise omandamise põhiseisukohti, vastata järgmistele uurimisküsimustele:

1. Milline on vormide-kategooriate eesti keelt omandava lapse kõneste ilmumise järjekord? Küsimus, millised tegurid või vad vormide omandamise järjekorda mõjutada, on analüüsis ainult põhiküsimuse taustana ning sellel on peatunud nii võrd, kui võrd see vaadeldud materjali põhjal võimalik on.
2. Kuidas on seotud mingi vormi esmakasutus vormi produktiivse moodustusega, st et kas mõne vormi või kategooria puhul võtab omandamine rohkem aega kui mõne teise puhul?
3. Kuidas saab morfofonoloogiliste tunnuste alusel iseloomustada iga kategooria esimesi kasutusi ehk millised on võimalikud kesksed eksemplarid, millele lapse vormimoodustus tuginema hakkab?

2. Keelematerjal ja uurimismeetod

Kasutatud keelematerjali moodustavad kolme eesti keelt esimese keelena omandava lapse ja nende vanemate spontaanse kõne lindistused (143 tundi) CHILDESi eesti andmekogust¹ (vt tabel 1). Kogu CHILDESi eesti lastekeeleandmestikust on valitud Kapaneni, Vija

---

¹ CHILDESi eesti andmekogu asub <https://chil提高.talkbank.org/browser/index.php?url=Other/Estonian/>

ja Zuppingu korpus kui kõige mahukamad ja kõige süsteemsemalt pikiuuringute tarbeks koostatud andmekogud. Kõik lindistused on tehtud laste igapäevases keskkonnas ja tavapärestes argisituatsioonides. Lapsega kõnelejaks on enamjaolt ema, mõnes lindistuses ka isa ja teised pereliikmed. Vija ja Zuppingu andmebaasi lindistused on enamasti tunniajased, Kapaneni andmebaasi omad kestavad keskmiselt 90 minutit ja üldjuhul on lapsi lindistatud kord kuus. Tabelis 1 on esitatud lindistatud laste vanusevahemik ning analüüsitud keelematerjali hulk. Kuigi esimeste lindistuste ajal oli laste vanus mõnevõrra erinev, olid nad kõik sellises keeleomandamise staadiumis, kus nende kõnevoorud koosnesid veel suures osas ühesõnalistest lausungitest. Loomulikult ei saa täie kindlusega väita, et lastel enne esimesi lindistusi omandatud muutevorme ei olnud, kuid siinse ülevaate järeldused on tehtud ainult analüüsitud lindistuste põhjal. Ühe lapse, Linda lindistused kestavad võrreldes teise kahe lapsega tunduvalt kauem, viie aasta ja kaheksa kuu vanuseni. Hoollimata sellest, et tema andmeid teiste lastega võrrelda ei ole võimalik, on ometi kasutatud seda keelematerjali selleks, et näha, kas ja kui palju hiljem võib mõni vorm laste keelekasutusse ilmuda.

Tabel 1. Ülevaade kasutatud keelematerjalist

	Lapse sugu	Lapse vanus lindistuste ajal	Väljendite keskmine pikkus sõnedes lindistuste alguses	Keelematerjali ligikaudne hulk tundides
Kapanen	Tüdruk	1;3-3;4	2,3	20
Vija	Poiss	1;7-3;1	1,0	73
Zupping	Tüdruk	1;3-5;8	1,3	50

Kuna CHILDESi eesti keele alamkorpus on morfoloogiliselt märgendamata, korjati vormid transkriptsioonidest välja käsitsi, võimaluse korral kuulati vastav koht lindistusest üle.² Iga kategooria

² Kuna kõik CHILDESi eesti lastekeelekorpusse andmekogud ei ole helifailidega seotud (nt Vija andmekogu juures ei ole helifaile), ei olnud kõiki transkriptsioone võimalik üle kuulata.

puhul registreeriti vormi esimene ilmumine vaadeldavas keelematerjalis ning produktiivne kasutus. Esimeseks ilmumiseks on arvestatud lapse spontaanselt öeldud vorm, millel on selgelt äratuntav häälikuline kuju (nt kui kõne all on muutelõpuga käänevorm, peab olema see lõpp selgelt olemas, samas võib tüve hääldus normist erineda, nt *õunad* asemel ütleb laps *uinad*) ja mille puhul on küllalt alust otsustamiseks, et tegemist on just konkreetse vormiga, st et vormi peab olema laps kasutanud sellises kontekstis, mille põhjal saab öelda, et tegemist ei ole mõne teise homonüümse vormi või ebasobiva kasutuskontekstiga (nt ei ole arvestatud nime-tavakujulist vormi osastavat nõudvas kontekstis). Nii on materjalist mõnikord välja jäetud ühesõnalises lausungis esinevad nimisõnavormid, mis võivad olla kasutuses nii nimetava kui ka omastava käände vormina (nt ühesõnalises lausungis *emme*) ning puudulikult hääldatud vormid, mille puhul vormitunnust selgelt määrata ei ole võimalik (nt seesütleva käände funktsioonis kasutatud sõnakuju *kasti*-). Samuti on materjalist jäetud välja selged imitatsioonid ehk sellised kõnevoorud, kus laps kordab täiskasvanu öeldut samas vormis ja midagi ise lisamata. Näiteks on järgnevas vestlusekatkes esimene lapse kõnevoor loetud imitatsiooniks, sest laps kordab osa täiskasvanu öeldust muutmata kujul (*kodus*), kuid teine kõnevoor imitatsiooniks arvestatud ei ole, sest laps kasutab küll täiskasvanu eelmises kõnevoorus öeldut (*oma kodus*), kuid teeb seda enda lause sees:

(1) Martina 1;6³ *MOT: Lene ja Katre, Ene ja Katre on oma kodus.

*CHI: kodus.

*MOT: oma kodus.

*CHI: mee oleme oma kodus.

Lisaks on nii esmailmumiste kui ka produktiivse kasutuse puhul jäetud materjalist välja vormid, kus laps kasutas õiget käändelõppu

---

³ Laste vanus on esitatud siin ja edaspidi aastates ja kuudes. Näidetes tähistab CHI last ning MOT ema.

vale tüvega (näide 2) või kogu vormi kontekstis, mis nõuab teist muutevormi (näide 3).

- (2) Linda 2;6 *MOT: no tere kust valutab.
 *CHI: mm jaladelt [= jalgadelt].
- (3) Martina 1;5 *CHI: issi koos õue. 'issiga koos õue'

Vorm on loetud produktiivselt kasutatuks kriteeriumite järgi, mida on kasutanud Pizzuto, Caselli (1994: 156), Gathercole jt (1999) ning eesti keele andmestiku tarbeks Vihman ja Vija (2006) ning Argus (2009) (vt ka Penke 2012). Nii on vorm produktiivselt kasutatud, kui lapse vorm esineb sobivas pragmaatilises ja süntaktilises kontekstis, vormi häälikuline kuju on piisavalt selge, otsustamiseks, et tegemist on just selle vormiga, ning: a) kui kasutatud lekseem esineb vähemalt kahes eri vormis ja b) kui sama vormi on laps kasutanud vähemalt kahe eri lekseemiga. Seega on produktiivse kasutuse vanuseks loetud just see vanus, mil materjalis on viimane tingimus täidetud ehk on juba leidunud või leidub samas lindistuses kaks sama muutevormi ja seda muutevormi esindab vähemalt kaks eri tüve. Iga tüvi, millest laps on kasutanud produktiivselt mingit vormi, st et sellest tüvest leidub ka teisi vorme (ja sama vormi leidub ka teistest tüvedest), on lähema vaatluse alla võetud kui selle vormi moodustuse seisukohast oluline eksemplar. Iga sellise eksemplari puhul on vaadeldud tüve silpide arvu ja astmevahelduslikkust.

3. Muutevormide ilmumine laste kõnesse ja nende produktiivne kasutus

Vormide ilmumise ja produktiivse kasutuse ülevaadet alustatakse nimisõnakategoriatest, mille järel on kirjeldatud tegu- ja seejärel omadussõna vormide ilmumise järjekorda. Iga vormi puhul on registreeritud selle ilmumise ja produktiivse kasutuse vanus ning toodud andmekogust mõni kasutusnäide. Näidetes on mõnel juhul esitatud ka vanema eelnev või järgnev kõnevoor, mis hõlbustab lausekonteksti mõistmist.

3.1. NIMISÕNAVORMID LASTE KEELEKASUTUSES

Kõigi laste esimestes lindistustes leidus küll **nimetava** käände kujulisi sõnu, kuid mitte kõiki neist ei saa nimetava käände vormiks lugeda. Enamasti on põhjuseks see, et laps kasutas sõnavormi ühesõnaliselt lausungis ja nii ei ole päris selge, kas lapse kavatsus oli väljendada nimetava või näiteks omastava vormi, mis juhtumisi võis olla nimetavaga homonüümne (nt *emme*, *issi*, *auto*, *mõmmi*). Esimesed selgelt nimetavakujulised vormid on laste kõnes registreeritud vanuses 1;5–1;7.

- (4) Andreas: 1;7⁴ *MOT: vaata vaata mis seal sõidab nüüd mööda.
*CHI: buss.
- (5) Martina 1;5 *MOT: traktori tagasi, aga vaata siia, mis see on?
*CHI: tool.

Samas vanuses saab lugeda nimetava käände vormi kasutuse ka produktiivseks, sest laste kõnes leidus samast lekseemist teisigi vorme (näited 6–7) ning teistest lekseemidest ka nimetava käände vorme (näited 8–9).

- (6) Andreas 1;7 *MOT: a millega issi tööle läks?
*CHI: bussika [= bussiga].
- (7) Martina 1;5 *CHI: difuki [= diktofon] diin [= siin], tuuli [= tooli] pääl.
- (8) Andreas 1;7 *MOT: mis siin on, kas sa tunned siit ära, mis see on?
*CHI: kamm.
- (9) Martina 1;5 *MOT: tädi Marjon ja onu Kristjan kinkisid selle raamatu.
*CHI: kinkis traakuk [= raamatu] onu onu kinkis.

Kuigi omastavakujulisi vorme on laste keelekasutuses mitu, on neist esimestes laste lindistustes enamik selliseid, kus nimetava ja

⁴ Kuna Andrease lindistused algavad mõnevõrra hiljem, vanuses 1;7, võib olla, et mõni käändevorm esines tema kõnes ka juba varem.

omastava (vahel ka osastava) käände vorm on samakujulised ning ka kontekst ei anna alati selgeid viiteid sellele, missuguse vormiga täpselt tegemist on. Kindlalt saab vormi lugeda **omastava** käände vormiks siis, kui lausestruktuur seda toetab (näited 7, 10 ja 11).

(10) Andreas 1;8 *CHI: emme käsi.

(11) Linda 1;6 *CHI: täti [= tädi] oma.

Kahel lapsel kolmest saab omastava käände vormi kasutuse lugeda produktiivseks samas vanuses, kui ilmusid esimesed selgelt omastavakujulised vormid (vanuses 1;6 leidus Linda ja Martina lindistustes samadest lekseemidest ka nimetava käände vorme), Andrease kõnest võib sama lekseemi teisi vorme leida vanuses 1;8 (näide 12).

(12) Andreas: *MOT: kes tõi selle pildi?

*CHI: emme.

Kolmas varane käändevorm on laste keelekasutuses **osastav**. Esimesed osastava vormid on registreeritud laste lindistustes, mis on tehtud enne kaheaastaseks saamist (vt näited 13–14).

(13) Andreas: 1;7 *MOT: sa sõid ära saia.

*CHI: kooki [x 3].

*MOT: lähme otsime midagi muud süüa siis.

*CHI: kooki [x 4].

*MOT: lähme võtame vorsti.

*CHI: ettaha [= ei taha].

(14) Martina 1;5 *MOT: sööme pudru otsa, siis võtame tomatit ka, mhmh.

*CHI: issi annab tomatit.

Produktiivseks saab osastava vormi kasutuse lugeda lastel kas samas vanuses, mil on materjalis esimene osastava vorm (Linda ja Andreas) või kuu hiljem tehtud lindistuses (Martina, vt tabel 2).

Esimesed kohakäänete vormid on lastel enamasti **lühikese sisseütleva** vormid väga sagedastest lekseemidest, nt *õu*, *kodu*, *käsi*, samadest lekseemidest hakkavad nad hiljem kasutama enamasti ka

teisi (koha)käänevorme (vt näited 15–17). Sisseütleva käände esimeste (lühikeste) vormide ja produktiivse kasutuse vahele jääb lastel aga juba 3–4 kuud.

- (15) Linda 1;10 *CHI: taan [= tahan] vankiga [= vankriga] minna oue [= õue].
 *MOT: kus te käisite.
 *CHI: oues [= õues].
- (16) Martina 1;6 *CHI: enna [= venna] kohe tuleb koju tagasi.
 *CHI: mee oleme oma kodus.
- (17) Andreas 1;8 *CHI: kätte kätte. (Tahab diktofoni oma kätte võtta.)

Aglutinatiivne ehk *sse*-sisseütlev ilmub laste keelekasutusse 7–11 kuud hiljem kui lühikese sisseütleva vormid (vt tabel 2):

- (18) Andreas 2;4 *CHI: siis teeme (.) väravasse torni.
 (19) Martina 1;11 *CHI: lähebki autosse.

Esimesed **seesütleva** vormid on laste kõnes registreeritud samal ajal kui esimesed sisseütleva vormid, ka kasutatud lekseemid kattuvad suuresti (vt näited 20–21) ja on lastetigi samad.

- (20) Martina 1;6 *CHI: me oleme oma kodus.
 (21) Linda 1;10 *CHI: oleme nüüd kodus.

Kui Martina ja Linda puhul leidub esimese seesütleva vormiga samas lindistuses veel teinegi seesütleva vorm ning seesütlevas käändes kasutatud lekseem esines ka mõnes teises käänevormis, siis Andree puhul saab seesütleva vormi moodustuse lugeda produktiivseks kolm kuud pärast esimese vormi registreerimist (vt tabel 2).

Seestütleva käände esimesed vormid ilmuvad laste kõnesse pisut hiljem kui sisse- ja seesütleva käände omad (näited 22–23).

- (22) Martina 1;10 *CHI: ma joon teisest pudelist.
 (23) Linda 2;2 *CHI: siit pesast välja.

Produktiivsest kasutusest saab rääkida Andrease puhul kohe pärast esimest seesütleva vormi ilmumist, sest samas vanuses leidus ka teisi seestütleva vorme (näide 24) ning sõnast *kool* oli laps kasutanud nii seest- kui ka seesütleva vormi (näide 25).

(24) Andreas 2;0 *CHI: Kenolotust [: Kenolotost] tulevad tibud.

(25) Andreas 2;0 *CHI: issi on koolis pägu [: praegu].

*CHI: iss(i) tuleb (.) bussiga (.) koolist ära.

Teistel lastel võib seestütleva käände vormi produktiivselt kasutatuks lugeda kuu pärast esimest ilmumist (näited 26, 27).

(26) Martina 1;11 *CHI: läme [= lähme] uksest välja, sime [= siis me] lähmegi õue.

(27) Linda 2;3 *CHI: ja nii ja nii seal väike Paul ja mina lastajast [= lasteaiast].

Alaleütleva esimesed vormid võtavad lapsed kasutusele sisekohakäände vormidega ühel ajal, siiski pisut varem kui seestütleva käände vormid.

(28) Andreas 2;0 *CHI: arstile peab näitama.

(29) Linda 1;9 *CHI: lämme [= lähme] kakale.

Alalütleva käände esimesed vormid on laste kõnes registreeritud ainult pisut hiljem või siis samal ajal kui alaleütleva käände omad (näited 30–31).

(30) Linda 1;9 *CHI: poisil on abe [= habe].

(31) Martina 1;10 *CHI: kiisul on kõvvad [= kõrvad].

Kõige hiljem ilmuvad aga laste keelekasutusse kohakäänetest **alaltütleva** käände vormid ja neid on materjalis üldiseltki vähe. Näites 32 on näha, kuidas laps on vormi moodustamisel ebakindel ja jõuab õige vormini alles kolmandal katsel.

(32) Andreas 2;0 *CHI: kiige maha [/] kiigel maha [/] kiigelt maha.

(33) Linda 2;3 *CHI: kui sina tuled töölt siis.

Ülejäänud semantiliste käänete vormidest eristub **kaasaütlev**, see vorm on laste keelekasutuses juba varakult ning ka esimestest vormidest produktiivse kasutuseni kulub vähe aega (vt tabel 2). Lapsed kasutavad kaasaütleva käände vorme varakult nii kaaslaste kui ka vahendi rollis (näited 34–35).

(34) Andreas 2;0 *CHI: pai, pai lissikaga [= lusikaga]

(35) Linda 1;7 *CHI: äägip [= räägib] ennaga [= vennaga].

Ilmumisjärjekorras järgmised on **saava** käände vormid, mis tekkisid laste keelekasutusse aga tunduvalt hiljem kui teised, nt koha-käändevormid.

(36) Andreas 3;0 *CHI: ja läheb tagasi suureks issiks.

(37) Linda 2;6 *CHI: panen ommikuks [= hommikuks].

(38) Martina 3;1 *CHI: mina sain need legod ise sünnipäevaks
mitte issi isa minu issi ei saanud sünnipäevaks
legod.

Samas võib saava käände vormi kasutuse lugeda kahe lapse puhul produktiivseks kas samas vanuses, mil on keelematerjalis registreeritud vormi esmakasutus, või ühe lapse puhul kuu hiljem tehtud lindistuses (vt tabel 2).

Ülejäänud käändevormide kohta (rajava, oleva ja ilmaütleva käände vormid) võib oletada, et need kas on nii harvad, et laste-kesksetes suhtlusolukordades üldjuhul ei esinegi, või/ja omandatakse need lihtsalt väga hilja, et materjalist neid registreerida ei õnnestunud.

Tabelis 2 esitatud ainsuse käändevormide ilmumise ja produktiivse kasutuse ülevaate põhjal võib öelda, et grammatiliste käänete vormid ja lühike sisseütlev ilmuvad vaadeldud eesti laste keelekasutusse enne kaheaastaseks saamist, kohakäändevormidest suunda ja asukohta väljendavate käänete vormid umbes kaheaastaselt ning lähtekohta väljendavad pärast kaheaastaseks saamist. Teistest käändevormidest ilmuvad varakult veel kaasaütleva käände vormid. Sarnased tulemused on saadud ka varasemates uuringutes (nt Argus

2009). Hiline on pikk sisseütlev ja saav kääne ning rajavat, olevat ning ilmaütlevat materjalis ei leidunudki.

Vahet esimese registreeritud vormi ja produktiivse kasutuse vahel ei pruugi üldse olla (nt nimetav, kahel lapsel ka omastav), kuid samas võib see vahe olla kolm-neli kuud (nt lühike sisseütlev). Pikk ajavahe vormi esimese ilmumise ja produktiivse kasutuse vahel võib näidata, et laste esimesed lühikesed sisseütleva käände vormid olid moodustatud mõnest sellisest lekseemist, millest teisi vorme laps veel ei kasutanud, või on mingist vanusevahest materjali lihtsalt vähem (nt on Martina vanuses 1;6 lindistatud dialoog lühem, ainult 35 minutit, ning järgmine dialoog on lindistatud alles vanuses 1;9).

Tabel 2. Ainsuse käändevormid laste kõnes (vormid on siin ja edaspidi esitatud traditsioonilises eesti käänete esitamise järjekorras, halliga märgitud käänded on laste keeles esimesed)

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Nimetav	1;7	1;7	1;5	1;5	1;7	1;7
Omastav	1;8	1;8	1;6	1;6	1;6	1;6
Osastav	1;7	1;7	1;5	1;6	1;6	1;6
Sisseütlev (lühike)	1;8	2;0	1;3	1;6	1;7	1;10
Sisseütlev (pikk)	2;4	2;6	1;11	1;11	2;6	2;7
Seesütlev	1;9	2;0	1;6	1;6	1;10	1;10
Seestütlev	2;0	2;0	2;1	2;1	2;4	2;6
Alaleütlev	2;0	2;0	1;9	1;10	1;9	1;10
Alalütlev	2;0	2;1	1;10	1;11	1;9	1;9
Alaltütlev	2;0		3;1		2;3	4;4
Saav	3;0	3;1	3;1	3;1	2;6	2;6
Rajav						
Olev					4;5	
Ilmaütlev						
Kaasaütlev	2;0	2;0	1;5	1;6	1;7	1;9

Mitmuse käändevormide ilmumine laste keelematerjali kordab üldjoontes ainsuse käändevormide oma. Siiski on esimesed mitmusevormid registreeritud pisut hiljem kui ainsuse omad.

(39) Andreas 1;10 *CHI: pojad. (*MOT: kaks kassipoega)

(40) Linda 1;7 *CHI: Ita [= Linda] tegi kalad.

(41) Martina 1;9 *CHI: elevantid olid oma puu, elevantid olid ka puudis [= puuris] olid küll.

Kui grammatiliste käänete vormid on laste keelematerjalis esindatud nii ainsuses kui ka mitmuses, ei saa sama öelda kohakäänete kohta (vt tabel 3). Võrreldes ainsuse sisseütlevaga ilmub mitmuse (kusjuures ainult pikk) sisseütleva vorm hiljem, materjalis on see olemas ainult kahel lapsel kolmest ning vorme on liiga vähe selleks, et saaks rääkida produktiivsest kasutusest. Mitmuse seestütleva ja alaleütleva käände vormid on ainukesed kohakäänded, mille kasutuse saab produktiivseks lugeda kõigil kolmel lapsel.

Sarnaselt ainsuse käändevormidega võib laps kasutada mitmuse vorme produktiivselt (üht vormi vähemalt kahest eri lekseemist ning vähemalt ühest neist lekseemidest on kasutatud ka teisi, sh ainsuse vorme) juba samas lindistuses, kust on registreeritud esimene sama käände vorm (näited 42–43).

(42) Andreas 3;0 *CHI: nüüd naerata, kui Antsu [= Andreas] tegi pilte.

*CHI: nüüd saad, ma teen pilti sellest.

*CHI: mina, sina kirjutad ja mina teen neid klotse peale.

(43) Martina 2;3 *CHI: nendest pakenditest tuleb mängukööki teha.

*CHI: kasse köök, pakendid on seal sees präägu.

*CHI: mis uet, mis utest [= õuntest] (on tehtud õunamahl)?

Mitmuse grammatiliste käänete vormid kontrasteeruvad kas ainsuse vastavate vormidega, nt on lapse kõnes mitmuse nimetav ja

ainsuse nimetav või mitmuse osastav ja ainsuse osastav, või siis teiste mitmusevormidega, nt kontrasteerub mitmuse omastav kõigil lastel samast lekseemist moodustatud mitmuse nimetava või alalütlevaga. Võrreldes ainsuse ja mitmuse eri käändevormide ilmumist ja produktiivset kasutust laste kõnes (vt tabel 2 ja 3), võib öelda, et mitmuse vormid ilmuvad selgelt hiljem ning vahe esimese ja produktiivse kasutuse vahel võib olla küll mõne vormi puhul olematu (mõlemad samas lindistuses), kuid mõnel juhul isegi veidi enam kui aasta. Kui ainsuse grammatiliste käänete esmailmumise ja produktiivse kasutuse vahel ei pruukinudki vahet olla, siis mitmuse grammatiliste käänete vormid võivad ilmuda isegi 1–9 kuud hiljem kui esmakasutus (nt omastav ja osastav). Samuti on mitmuse puhul rohkem neid vorme, mida laste kõnes ei leidunudki (nt osa kohakäändevorme). Kui ainsuse osastava käände vormid olid esimeste nimisõnavormide hulgas, siis mitmuse osastava vormid ilmuvad laste kõnesse mõnevõrra hiljem kui nimetava vormid ning esimene mitmuse omastava vorm on laste kõnest registreeritud üsna eri vanuses (vt tabel 3 ja näited 44, 45).

(44) Linda 2;6 *CHI: tädide vill [= film].

(45) Andreas 3;0 *CHI: ei tule ju, tuleb küll, aga uks on kinni, ta ei saa tulla, xxx läbi ja läheb õue kutsade juurde ja sööb kutsad ära.

Samas on küllaltki huvitav mitmuse seestütleva käände vormide puhul esmailmumise ja produktiivse kasutuse väike vahe (sama lekseemi eri vorme leidis kolmest lapsest kahel ühes ja samas lindistuses). Lekseemid, millest lapsed mitmuse seestütleva vorme moodustasid, olid enamasti mingit materjali tähistavad sõnad (nt *klotsidest*, *puudest*, *õuntest*, *pakenditest*) ning vestlussituatsioonis räägiti kas ehitamisest või valmistamisest.

Hilise esmailmumise ja produktiivse kasutuse taga võib näha muidugi mitmusevormide suhteliselt väiksemat sagedust üldse: ka lastele suunatud kõnes on mitmusevorme vähem kui ainsusevorme.

Tabel 3. Mitmuse käändevormid laste kõnes

Mitus	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Nimetav	1;10	1;11	1;10	1,10	1;7	1;7
Omastav	3;0	3;0	1;10	1;10	1;7	2;6
Osastav	2;0	2;3	1;9	1;10	2;0	2;9
Sisseütlev (lühike)						
Sisseütlev	2;7	–			3;8	
Seesütlev	2;1				3;5	
Seestütlev	3;0	3;0	2;3	2;3	2;7	3;9
Alaleütlev	3;0	3;0	2;3	2;4	2;0	3;6
Alalütlev	3;0	3;0	1;9	2;3	5;4	
Alaltütlev					2;6	
Saav	3;0					
Rajav						
Olev						
Ilmaütlev					4;5	
Kaasaütlev	2;4	2;5	1;9	1;11	3;8	4;2

3.2. TEGUSÕNAVORMID LASTE KEELEKASUTUSES

Kuigi laste esimestes lindistuses on hulk verbe, on need kas vanema kõne imitatsioonid või üsna ebamäärase kujuga vormid. Enamasti kasutab laps alguses ainult tüve ilma tunnuste ja lõppudeta (näited 46 ja 47).

(46) Martina 1;3 *MOT: diktofon, Martiina vaatab, aga ei vajuta nuppu, eks ju ei vajuta nuppu.

*CHI: aata [= vaatan].

(47) Andreas 1;8 *CHI: ükka [: lükka].

*MOT: lükkavad käru jah.

Selgelt on varaste vormide hulgas käskiva kõneviisi teine pööre. Käskiva kõneviisi vorm on pragmaatiliselt oluline ja ehituselt lihtne

ning selle kasutus on produktiivne kas juba esimeses lapse lindistuses (Martina) või siis paar kuud hiljem (teised kaks last). Näiteks on Martina kõneviisi ainsuse teise pöörde vormi (nt *pane*, (*h*)*oia*, *tee*) ja samas lindistuses kasutab ta vähemalt ühest loetletud verbist ka kindla kõneviisi kolmanda pöörde vormi:

- (48) Martina 1;3 *CHI: issi teeb.
*CHI: tee lahti.

Tabel 4. Käskiva kõneviisi vormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse 2. pööre	1;7	1;9	1;3	1;3	1;3	1;6
Mitmuse 2. pööre	2;3	3;1	2;1	2;3	2;1	2;6

Käskiva kõneviisi mitmuse teise pöörde vormid ilmuvad aga laste keelekasutusse rohkem kui aasta pärast ainsuse teise pöörde vorme (vt tabel 4) ning produktiivsest kasutusest saab rääkida üldjuhul veel paar kuud hilisema materjali põhjal.

Peale ainsuse ja mitmuse teise pöörde vormide oli kahe lapse kõnes veel üksikuid ainsuse kolmanda pöörde vorme (*olema*-verbist, näide 49), mis ilmusid laste keelekasutusse võrreldes ainsuse teise pöörde vormidega tunduvalt hiljem ja mida ei saa tegelikult pidada aktiivselt moodustatud verbivormideks, vaid pragmaatilisteks partikliteks.

- (49) Linda 5;0 *CHI: olgu lähen siis toon.

Kindla kõneviisi olevikuvormid on sarnaselt käskiva kõneviisi vormidega olemas juba laste esimestes lindistustes. Kui osa päris esimestest kindla kõneviisi olevikuvormide kasutusjuhtudest on sellised, millel pöördelõppe veel ei ole (näide 50), siis juba kuu hiljem tehtud lindistustes on pöördelõpud enamasti olemas (näide 51).

(50) Linda 1;5 *CHI: auku [= haugub] auku [= haugub] aukuu [= haugub].

*MOT: haugub või hingeldab muidugi, kutsu teeb auh-auh siis tal läheb ka keel suust välja jah.

(51) Linda 1;6 *CHI: teeb Paulile pai-pai.

Kindla kõneviisi olevikuvormidest ilmuvad laste keelekasutusse varakult ainsuse kolmanda pöörde vormid (vt tabel 5). Kohe seejärel hakkavad lapsed kasutama ka mitmuse esimese pöörde vorme. Mitmuse esimese pöörde vorm on pragmaatiliselt oluline lapsekeskse suhtlussituatsiooni direktiivi väljendamisel (vt nt Argus, ilmumas) ja ilmselt mõjutab see üsna varast omandamist. Pisut hiljem on registreeritud ka ainsuse esimese pöörde vormid. Kõige hiljem tekib laste keelematerjali mitmuse teine pööre. Et tegemist on nn viisakusvormiga, võib eeldada, et kontekste, kus lapsed seda kasutama peaksid, lindistustes kuigivõrd ei ole, ja seetõttu neid vorme materjalis ka palju ei leidu. Materjalis leidunud mitmuse teise pöörde verbivormid on enamasti kasutuses situatsioonides, kus laps dikteerib teistele mänguasalistele rolle (näide 52).

(52) Andreas 3;0 *CHI: aga mina olen nüüd suur arst, teie olete lapsed.

Tabel 5. Kindla kõneviisi olevikuvormid laste kõnes

Olevik	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse 1. pööre	2;0	2;3	1;3	1;5	1;8	1;9
Ainsuse 2. pööre	2;0	2;0	1;5	1;5	2;0	2;0
Ainsuse 3. pööre	1;10	1;10	1;3	1;3	1;6	1;7
Mitmuse 1. pööre	1;11	1;11	1;5	1;6	1;9	1;9
Mitmuse 2. pööre	3;0	3;1	1;10	2;3	2;6	2;6
Mitmuse 3. pööre	2;3	2;4	1;6	1;6	1;7	1;8

Kindla kõneviisi olevikuvormidele on omane, et produktiivne kasutus ilmneb sageli juba samas lindistuses, kus laps on vormi esimest korda kasutanud. Paari vormi puhul (ainsuse esimene ja mitmuse kolmas pööre) on esimese ilmumise ja produktiivse kasutuse vahel kuu või kaks. Lastevahelised erinevused vormide esmakasutuses on suuremad just mitmuse vormide puhul.

Sarnaselt olevikuvormidega hakkavad lapsed kasutama varakult ka **lihtmineviku** ainsuse kolmanda pöörde vorme (vt tabel 6). Kolmanda pöörde lihtmineviku ajavorme võib leida juba laste esimestest lindistustest (näited 53–54).

(53) Martina 1;3 *CHI: poiss läks.

(54) Linda 1;7 *CHI: kukkus ehti [= lehtede] pääle [= peale].

Mõnevõrra hiljem ilmuvad ainsuse esimese ja teise pöörde ja veelgi hiljem mitmuse vormid. Nii nagu olevikuvormide puhulgi, ilmuvad mitmuse teise pöörde lihtmineviku ajavormid laste keelekasutusse kõikidest pöördevormidest kõige hiljem ning ühe lapse kõnes ei leidunudki ühtki mitmuse teise pöörde lihtminevikuvormi. Võib oletada, et kontekste, kus seda vormi vaja oleks, nt meenutusi, ei

Tabel 6. Kindla kõneviisi lihtminevikuvormid laste kõnes

Minevik	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse 1. pööre	2;1	2;3	1;9	1;9	1;9	1;11
Ainsuse 2. pööre	2;1	2;3	1;9	1;10	2;1	2;2
Ainsuse 3. pööre	1;8	1;10	1;3	1;5	1;7	1;7
Mitmuse 1. pööre	2;0	2;6	1;9	1;9	1;11	2;10
Mitmuse 2. pööre			1;9	1;9	2;4	4;6
Mitmuse 3. pööre	2;6	2;6	1;9	1;10	2;0	2;1

ole lapsekesksetes suhtlussituatsioonides kuigi palju. Ilmekalt näitab Linda lindistus vanusest 4;6, et kõnealust vormi kasutatakse, kui meenutatakse mingit (vähemalt kolme osalejaga) olukorda (näide 55).

(55) Linda 4;6 *CHI: sis [: siis] te pidite vaatama kas ma ikka tõi õiged asjad.

Täisminevikuvormid ilmuvad laste kõnesse tunduvalt hiljem kui lihtminevikuvormid, kuid nende ilmumise järjekord on mõnevõrra sarnane oleviku- ja lihtminevikuvormide ilmumise järjekorraga (vt tabel 7). Enamasti kasutavad lapsed täisminevikuvormi koos partikliga *ära* (vt näited 56–57).

(56) Martina 1;10 *CHI: või on ära sulanud.

(57) Martina: 2;7 *CHI: olen ära joonistanud

Kõige varem on registreeritud täismineviku kolmanda pöörde vormid ning neid leidis ka kõigi laste kõnes. Paljude vormide puhul on aga keelematerjalis küll üksik kasutusjuht, kuid produktiivsest kasutusest rääkida ei saa (vt tabel 7). Näiteks ainult üks näide

Tabel 7. Kindla kõneviisi täisminevikuvormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse 1. pööre	3;1		2;4	2;7	2;7	3;1
Ainsuse 2. pööre			2;7	3;0		
Ainsuse 3. pööre	2;0	2;6	1;10	1;11	2;1	2;3
Mitmuse 1. pööre	3;1	3;1			3;0	
Mitmuse 2. pööre					3;8	
Mitmuse 3. pööre	2;5				2;8	4;0

leidus mitmuse teise pöörde täisminevikuvormi kasutuse kohta (näide 58).

- (58) Linda 3;8 *CHI: kui te olete älasöönud [= ära söönud] siis
võite mängutuppa xxx ja siis laps saab kavelit
[= klaverit] mängida või ükskõik.

Kindla kõneviisi **enneminevikuvorme** laste keelematerjalis ei leitud.

Tingiva kõneviisi olevikuvorme hakkavad lapsed kasutama mõnevõrra hiljem kui kindla ja käskiva kõneviisi omi. Need vormid on laste kõnes suhteliselt harvad ja näiteks puudusid materjalis mitmuslikus kontekstis kasutatud vormid. Produktiivselt olid kasutatud ainult üksikud vormid, nt ainsuse 3. pöörde, ja sedagi mitte iga lapse kõnes.

- (59) Linda 2;3 *CHI: siin ei ole minu tehloni [= telefoni].
*CHI: peaks otsima.

Kõiki tingiva kõneviisi vorme kasutavad lapsed ilma pöördetunnusteta (näited 60–62) ja seetõttu on tingiva kõneviisi puhul mõttekas rääkida pigem tingiva kõneviisi vormist eri pöördevorme nõudvas kontekstis.

- (60) Andreas 2;0 *CHI: nii (.) nüüd korki ka (mina) värviks.
(61) Linda 2;1 *CHI: ma lähen, kas sa taaks [= tahaks] seda laulu.
(62) Martina 1;9 *MOT: kellele me võiks minna kil külla või?
*CHI: kellel meeldiks?

Tabel 8. Tingiva kõneviisi olevikuvormid laste kõnes

Andreas		Martina		Linda	
Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
2;0 (ains 1. ja 3. pööre)	2;1	1;9 (ains 1. ja 3. pööre)	1;10	2;1 (ains 2. ja 3. pööre)	2;3 (ains 3. pööre)

Tingiva kõneviisi **minevikuvorme** leidus ainult ühel korral Martina keelematerjalis, kuid selle vormi kasutuse puhul ei saa lausekonteksti arvestades täie kindlusega öelda, et laps sihiteadlikult just minevikuvormi kasutas:

- (63) Martina 2;4 *CHI: tead issi mmm kuisegab mmm mh mh mm
soojemaks sojemaks saab väljas ujuda ja
oleksin ujunud siis ma olen märg ja siis peab
mind mm tasa kuivatamagi.

Andrase kõnest võib tingiva kõneviisi minevikuvorme leida pisut enam, kuid need ilmuvad alles vanuses 3;0 ning produktiivsest kasutusest saab rääkida vanuses 3;1 (vt ka Pajusalu jt 2011: 149). **Kaudse kõneviisi** vorme laste keelematerjalis ei leidunud.

Eitus on laste jaoks pragmaatiliselt kahtlemata väga oluline kategooria ja eitava kõne vorme esines juba laste esimestes lindistustes. Eitava kõne olevikuvormide omandamisest rääkides tuleb aga rõhutada, et kuna vorm on kõikides isikutes sama, saab rääkida mitte eri pöördevormide, vaid eitava olevikuvormi semantilis-pragmaatilise kasutusest eri isikute tegevuse väljendamiseks. Erinevalt jaatava kõne vormidest ilmub esimesena laste kõnesse enamasti esimese ja

Tabel 9. Eitava kõne olevikuvormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse 1. pööre	1;7	1;10	1;3	1;6	1;7	1;8
Ainsuse 2. pööre	2;0		2;7		2;3	2;7
Ainsuse 3. pööre	1;10	1;10	1;9	1;9	1;6	1;7
Mitmuse 1. pööre	3;0	3;0	2;3	3;3	3;0	3;2
Mitmuse 2. pööre					3;9	5;4
Mitmuse 3. pööre	3;0	3;0	2;7	3;3		

mitte kolmanda pöörde vorm (vt tabel 9). Esimesed eitava kõne olevikuvormid on sageli eitussõna ja verbi sulamid (näide 64).

- (64) Andreas 1;7 *CHI: eissaa [= ei saa].
 *CHI: pitti [: pilti] (kätte).
 *CHI: ettaa [: ei taha].

Teise pöörde eitavaid vorme on laste keelematerjalis vähe, ainult Linda puhul saab öelda, et ta kasutab seda vormi ka produktiivselt (kuigi suhteliselt hilja, alles vanuses 2;7). Teise pöörde eitavaid vorme kasutavad lapsed direktiivsetes lausungites (näide 65). Ilmselt seetõttu, et lapsekeskses suhtlussituatsioonis on direktiivide kasutajaks vanem, mitte laps, neid vorme laste kõnes ei esinegi.

- (65) Andreas 2;0 *CHI: (sa) ei tule siia, mälk [: märg].

Eitava kõne lihtminevikuvormid on võrreldes jaatava kõne lihtminevikuvormidega laste keelekasutuses hilisemad. Kuigi vorm on eitava kõne lihtmineviku puhul kõikides pööretes sama, saab rääkida mitte niivõrd vormi esmailumisest ja produktiivsest kasutusest, vaid kõnealuse vormi kasutusest kindlas semantilis-pragmatilises kontekstis ehk kindla isiku väljendamiseks. Sarnaselt aga jaatava kõne lihtminevikuvormidega kasutavad lapsed kõige varem kolmanda pöörde vorme. Paljusid pöördevormi laste keelematerjalis ei esinenud, rääkimata sellest, et neid oleks produktiivselt kasutatud, ning mõni pöördevorm esines materjalis ainult korra (vt tabel 10, näide 66).

- (66) Linda 2;0 *CHI: kiisud kussud [= kutsud] ei käinud mitte kuskil.

Eitava kõne käskiva kõneviisi vorme ehk **keelde** leidis laste kõnes juba küllaltki varakult (näited 67–69) ning produktiivse kasutuse ja esimese ilmumise vahel on 2–6 kuud.

- (67) Martina 1;9 *CHI: emme ära pese seda nuud.
 (68) Andreas 1;10 *CHI: ära leika [: lõika].
 (69) Linda 1;11 *CHI: äla [= ära] loe emme.

Tabel 10. Eitava kõne lihtminevikuvormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse 1. pööre			1;9	1;9	2;7	3;0
Ainsuse 2. pööre	3;1		3;0	3;0	3;1	3;5
Ainsuse 3. pööre	2;6	3;1	1;9	2;1	2;0	2;0
Mitmuse 1. pööre			1;9		3;0	
Mitmuse 2. pööre					3;8	3;10
Mitmuse 3. pööre	2;5		2;1		2;0	

Umbisikulise tegumoe olevikuvormid ilmuvad laste kõneste suhteliselt varakult, kahel lapsel isegi enne kaheaastaseks saamist (näide 70, tabel 11). Umbisikulise tegumoe minevikuvormid ilmuvad oleviku omadest mõnevõrra hiljem (näide 71).

(70) Martina 1;9 *CHI: kätele tehakse ka massa massa.

(71) Linda 2;1 *CHI: süstisuts on tehtud.

Tabel 11. Umbisikulise tegumoe olevikuvormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Olevik	2;0	2;4	1;9	1;9	1;8	2;0
Minevik	2;6	2;6	2;7	3;1	2;1	3;9

Infiniitsetest verbivormidest leidub laste keelematerjalis *ma-* ja *da-*tegevusnime ning mõlemad vormid on produktiivselt kasutatud juba enne kaheaastaseks saamist (vt tabel 12). Vahel leidis ühes ja samas lindistuses nii *ma-* kui ka *da-*tegevusnimi (näide 72).

(72) Linda 1;9 *CHI: länn [= lähen] ka keekuma [= kiikuma].

*CHI: mina tann [= tahan] keekuda [= kiikuda].

Tabel 12. *ma-* ja *da-*tegevusnime vormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
<i>ma-tegevus-nimi</i>	1;10	1;10	1;5	1;5	1;9	1;9
<i>da-tegevus-nimi</i>	1;10	2;0	1;9	1;9	1;7	1;8

3.3. OMADUSSÕNAVORMID LASTE KÕNES

Esimesed omadussõnavormid ilmuvad laste kõnesse ainult pisut hiljem kui esimesed nimisõnavormid. Kui nimisõna puhul kasutasid lapsed varakult nii nimetava kui ka osastava vorme, siis omadussõnadest ilmuvad varem ja on varem ka produktiivselt kasutuses nimetava käände vormid (vt tabel 13). Sarnaselt nimisõnadega on varakult omandatud ka kaasütleva käände vormid (näide 73).

- (73) Linda 3;1 *CHI: mitte see roosaga.
 *MOT: aa mingi teine.
 *CHI: punasega.

Omadussõna mitmuse käändevormid on laste kõnes ainsuse vormidest veidi hilisemad, tunduvalt harvemad ning produktiivselt kasutatavad lapsed neist ainult üksikuid (tabel 13).

Võrreldes nimisõna käändevormidega on omadussõnade puhul peamine erinevus saava käände vormide varane ilmumine: nimisõnadest hakkavad lapsed saava käände vorme produktiivselt kasutama umbes kolmanda sünnipäeva paiku, omadussõnadest pea aasta varem (näited 74–76). Samas on lekseemide valik saava käände vormide puhul üsna piiratud ja enamasti on saav käände kasutusel sõnadest *puhas*, *terve*, *suur*.

- (74) Andreas 2;0 *MOT: lähme vaatame mis issi teeb.
 *CHI: peseb (.) pa [: pea] puhtaks.
 (75) Martina 1;10 *CHI: käd [= käed] sellega puhtaks.

Tabel 13. Omadussõnade ainsuse ja mitmuse (vanus sulgudes) käändevormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Nimetav	1;8 (2;0)	1;11 (2;4)	1;5 (1;5)	1;6 (1;9)	1;7 (2;2)	2;0 (2;3)
Omastav	1;11	1;11	1;5	1;9	2;0 (2;11)	2;2
Osastav	1,11 (2;5)	2;0 (2;7)	1;5 (2;1)	1;9 (2;3)	2;2	2;3
Sisseütlev (lühike)			2;7			
Sisseütlev	2;4		2;7			
Seesütlev	2;4	2;6	1;11		2;4	
Seestütlev						
Alalütlev	3;0					
Alalütlev			3;0		2;8	
Alaltütlev						
Saav	2;0	2;6	1;6	2;3	2;8	2;10
Rajav						
Olev					4;6	
Ilmaütlev						
Kaasaütlev	2;3 (3;0)	2;4	2;1 (3;0)	2;7		

(76) Linda 2;8 *CHI: ma olin Mummi juules [= juures] ja sõin liha palju liha sain suuleks [= suureks].

Paljusid omadussõna käändevorme, nt alaltütlev, rajav ja ilmaütlev, laste keelematerjalis ei esinenudki (vt tabel 13). Üks näide oleva käände vormi kasutuse kohta leidub ühe lapse, Linda kõnes, seda aga küll alles vanuses 4;6:

(77) Linda 4;6 *CHI: mina olen siia väiksena joonistand.

Omadussõna **võrdevorme** hakkavad lapsed kasutama pärast kaheaastaseks saamist. Neid on materjalis väga vähe, need on moodustatud kõige sagedasematest omadussõnalekseemidest (vt näited 78–80). Ülivõrde produktiivsest kasutamisest saab rääkida ainult

Linda keelematerjali põhjal, sest teiste laste lindistused lõppevad vanuses 3;1 ja Linda andmete põhjal võib oletada, et neid vorme hakkavad lapsed kasutama alles neljandal eluaastal (vt tabel 14). Lühikese ülivõrde vorme laste keelematerjalis ei esinenud. Võrdevormid esinesid laste keelematerjalis ainult nimetavas ja saavas käändes (näited 78–80).

(78) Martina 2;1 *CHI: kas se lä(he)b mul suuremaks?

(79) Linda 3;2 *CHI: aga mina olen väiksem.

(80) Linda 3;0 *CHI: aga see on keege [= kõige] ilusam.

Tabel 14. Võrdevormid laste kõnes

	Andreas		Martina		Linda	
	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus	Esimene ilmumine	Produktiivne kasutus
Ainsuse keskvoorre	2;1	3;0	2;1	2;3	2;6	3;2
Ainsuse pikk ülivõrre					3;7	3;9
Mitmuse keskvoorre					3;2	3;2
Mitmuse pikk ülivõrre					4;3	

4. Produktiivselt moodustatud vormide morfofonoloogilised tunnused

Eesti keele muutuvate sõnade vormistik erineb sõnuti olulisel määral (Viht, Habicht 2019: 121) ja muutmismalle võib pidada küllaltki killustunud ja erandirohkeks süsteemiks. Varaste vormide omandamine on aga seniste uuringute põhjal (vt Argus 2008; Granlund jt 2019) seotud tüve morfofonoloogiliste tunnustega – lapsed omandavad esimesed vormid mingite kindlate morfofonoloogilise ehitusega tüvedest. Seetõttu ei ole siinses analüüsis laste kasutatud tüvesid jaotatud ühtegi kindlasse muuttüübistikku, vaid nn varaste

eksemplaride tüvede kirjeldamisel on tähelepanu all mõned sõnamuutmise seisukohast olulised morfofonoloogilised tunnused, nagu astmevaheldus, selle liik, silpide arv tüves ning mõnel juhul ka tüvevokaal. Iga kategooria puhul on vaadeldud neid tüvesid, mille registreerimise puhul sai vastava vormi lugeda lapse keelekasutuses produktiivselt moodustatuks, teisisõnu: varaste eksemplaridena on analüüsitud neid esimesi tüvesid, millest leidis lapse materjalis (kas varem või samas lindistuses) teisigi muutevorme.

Nimisõna ainsuse käändevormide produktiivse moodustamise alguseks loetud tüved mingil määral kattusid, kokku kasutasid lapsed 29 eri tüve. Neist kõige suurema osa (11) moodustasid astmevahelduslikud nimetavas kolmandavärtlised ühesilbilised tüved, mille omastav kääne on nõrgaastmeline ja kahesilbiline (nt *buss*, *tool*, *kook*, *kiik*, *kool*, *vend* jne) (vt tabel 15). Suuruselt järgmise rühma (8) moodustasid astmevahelduseta kahesilbilised tüved, mis kuuluvad muuttüüpi, kus nimetav ja omastav on homonüümne ning osastavas käändes on lõpuks *-t* (enamik deminutiivid, nt *pepu*, *kiisu*). Ülejäänud tüved jaotuvad ühe- või kahekaupa eri tunnuste alused erinevalt. Seega, rohkem kui kolmandik tüvedest, millest lastel on rohkem kui üks muutevorm, kuulub ühte kindlasse muuttüüpi. Nii on näha, et nimisõna ainsuse vormide moodustamiseks kasutavad lapsed kõige enam just kaht tüüpi lekseeme (üks astmevahelduslike, teine astmevahelduseta tüvede jaoks). Tulemused on väga sarnased nendega, mis on varemgi eesti keele käändevormide omandamise eri analüüsides saadud, varaste tüvede hulgas ja ka sisendkeeles domineerivad just astmevahelduslike nõrgeneva tüvega nimisõnad (vt Granlund jt 2019; Argus 2009).

Mitmuse käändevorme moodustasid lapsed produktiivselt kokku 18 eri tüvest. Kuigi need tüved olid suures osas ainsuse vormide omast erinevad (kattusid ainult *poiss*, *kiisu* ja *kutsu*), moodustasid ka mitmusevormidest kõige suurema rühma (pea pool ehk 9 lekseemi) nõrgeneva astmevaheldusega nimetavas ühesilbilised kolmandavärtlised tüved (nt *klots*, *täht*, *pilt*, *hiir*). Ülejäänud tüvede morfofonoloogilised tunnused on väga erinevad: nt leidis kaks

astmevahelduseta tüve, mille nimetav ja omastav on homonüümne ja osastavas on lõpp *-t* (*kiisu, kutsu*), kaheksa tüve (nt *asi, inimene, pakend*) morfofonoloogilised tunnused olid tüveti täiesti erinevad ning need esindasid igaüks ise tunnustega tüüpi.

Tegusõnade käskiva kõneviisi vormide moodustamiseks kasutatud tüved kattusid ja kokku oli laste materjalis esimesel produktiivsel moodustusel kasutatud ainult viit eri tüve. Neist tüvedest kolm on astmevahelduseta (kahesilbiline *ole-* ja ühesilbilised pika vokaaliga lõppevad tüved *söö-* ja *vii-*) ning kaks astmevahelduslikud (kahesilbiline tüvi *luge-* ja ühesilbiline *lask-*).

Kindla kõneviisi olevikuvormide moodustamiseks kasutasid lapsed kokku 16 eri tüve. Nende hulgas olid ülekaalus astmevaheldusliku tüvega verbid (kokku 11). Neist omakorda oli kõige rohkem kahesilbilise kolmandavärtelise *a*-tüvega verbe (nt *hakkama, vaatama, aitama*). Astmevahelduseta verbide hulgas oli lisaks supletiivsele *minema*-verbile kaks ühesilbilise tüvega verbi (*saama, käima*) ning kaks kahesilbilise tüvega verbi (nt *ujuma, olema*).

Lihtminevikuvorme moodustasid lapsed produktiivselt 12 eri tüvest. Nende hulgas olid sarnaselt olevikuvormidega ülekaalus astmevahelduslikud verbid (kaheksa tüve, kusjuures ainult kaks kattusid olevikuvormides esinenutega). Suurima grupi moodustasid astmevahelduslikud ühesilbilise konsonanttüvega verbid, nagu *tahtma, võtma, andma, jõudma*. Astmevahelduseta verbide hulgas oli peale supletiivse *minema*-verbi ka ühesilbilise tüvega verb *käima* ning kaks kausatiivliitega kolmesilbilise tüvega verbi (*joonistama, vajutama*).

Lapsed moodustasid esimesi produktiivselt kasutatud täisminevikuvorme kaheksast eri tüvest. Ainult üks tüvi (*panema*) kattus aga lihtminevikuvormide aluseks olnud tüvedega. Kaheksast tüvest kolm olid astmevahelduslikud, viis tüve oli astmevahelduseta. Astmevahelduseta verbid olid enamikus kahesilbilise esmavärtelise tüvega (*olema, magama, sulama*) ning üks ühesilbilise vokaaltüvega (*saama*). Astmevahelduslike verbide hulgas oli kaks ühesilbilise konsonanttüvega verbi (*sõitma, kandma*).

Kaks tingiva kõneviisi jaatava kõne vormi produktiivsel moodustamisel kasutatud verbitüve olid astmevahelduslikud modaalverbid, üks neist ühesilbilise konsonanttüvega, teine kahesilbilise vokaaltüvega (*tahtma* ja *pidama*). Eitava kõne puhul oli produktiivselt kasutatud vormide moodustamiseks kasutusel kaheksa eri tüve. Astmevahelduseta tüvesid leidis sama palju (neli) kui astmevahelduseta tüvesid. Viimaste hulgas olid ülekaalus kahesilbilised vokaaltüved (*tulema*, *olema*, *ronima*). Astmevahelduslike tüvede hulgas oli kaks ühesilbilise konsonanttüvega verbi (*tahtma*, *hüüdma*) ja kaks kahesilbilise tüvega verbi (*tohtima*, *lõhkuma*).

Laste eitava kõne lihtminevikuvormide produktiivsel kasutamisel esinenud viiest verbitüvest kolm olid astmevahelduseta. Kaks neist olid ühesilbilise pika vokaaliga tüved (*saama*, *tooma*), üks kahesilbiline vokaaltüvi (*olema*). Kaks verbitüve olid vältevahelduslikud (*laulma*, *näksima*).

Umbisikulise tegumoe vorme moodustasid lapsed kolmest eri verbitüvest. Üks neist tüvedest oli astmevahelduslik (*tegema*) ja kaks astmevahelduseta (*ujuma*, *panema*). *ma-* ja *da-*tegevusnime vormides kasutatud kaheksast eri verbitüvest olid pooled astmevahelduseta, pooled astmevahelduslikud. Astmevahelduslikud verbid olid kahesilbilise vokaaltüvega (*kiikuma*, *keepsuma* 'kleepikaid kleepima', *vaatama*, *istuma*). Astmevahelduseta verbide hulgas oli kaks ühesilbilise vokaaltüvega verbi (*käima*, *sööma*) ja kaks kolmesilbilise tüvega *ta-*liitelist verbi (*nuusutama*, *joonistama*).

Omadussõnade puhul kasutasid lapsed käändevormide produktiivseks moodustamiseks kaheksat eri tüve, neist tüvedest viis olid astmevahelduslikud ühesilbilise nimetavaga tüved (*suur*, *kuum*, *uus*, *must*, *pikk*). Kolm tüve olid astmevahelduseta vokaaltüved (nt *pehme*, *väike*, *kollane*). Mitmusevormi moodustasid lapsed samadest tüvedest (*suur*, *väike*), mida kasutati ka ainsusevormides, ning kasutusel oligi ainult kaks eri tüve. Vördevormideks kasutatud tüvesid oli lastel kokku ainult kolm (lisaks *suurele* ja *uuele* ka *ilus*) ning nende põhjal on raske teha tüvede morfofonoloogiliste tunnuste kohta selgeid järeldusi.

Tabel 15. Laste esimeste produktiivselt kasutatud tüvede jaotumine morfofonoloogiliste tunnuste alusel

	Astmevaheldusega tüved		Astmevahelduseta tüved
	Nõrgenev tüvi	Tugevnev tüvi	
Nimisõnad	51%		49% (21% neist 2-silbil nimetava ja omastava homonüümse vormi ja osastava t-ga tüved)
Omadussõnad	62%		38%
Tegusõnad	52%		48%

Kokkuvõtlikult võib öelda, et esimestes produktiivselt moodustatud vormides kasutatud tüved jaotusid astmevahelduslike ja astmevahelduseta tüvede vahel umbes pooleks (vt tabel 15). Tabelist 15 ilmneb ka see, et astmevahelduslike tüvede hulgas tugevneva tüvemuutusega tüvesid ei leidunudki. Nimisõnavormide nn esimeste eksemplaride hulgas eristus kaks suuremat rühma (nõrgeneva tüvega ühesilbilise kolmandaväetelise nimetava käände vormiga tüved, nt *tool* ja astmevahelduseta kaheasilbilise esmaväetelise nimetava vormiga tüved, nt *pepu*). Saadud tulemused on väga sarnased varasemate uurimuste tulemustega (vt Granlund jt 2019; Argus 2009).

Tegusõnade produktiivselt kasutatud vormides kasutatud tüvede puhul on pilt aga palju kirjum. Kui käskiva kõneviisi esimeste produktiivselt kasutatud vormide aluseks olnud lekseemid jaotusid peamiselt astmevahelduseta kaheasilbiliste (nt *elama*) ja ühesilbiliste pika vokaaliga lõppevate tüvede (nt *sööma*) vahel, siis kindla kõneviisi vorme moodustati produktiivselt kõige enam astmevahelduslikest kaheasilbilistest verbidest (nt *aitama*). Tegusõna teiste kategooriate puhul ei tulnud ükski morfofonoloogiline tunnus kuigi selgelt esile. Ka omadussõnade puhul kindlad morfofonoloogilised tunnused kuigivõrd ei esildu ja pigem paistab vähesest kasutatud lekseemide hulgas see, et vorme moodustatakse piiratud hulgal väga sagedastest omadussõnadest.

5. Kokkuvõtlikult kategooriate ja vormide ilmumise järjekorrast

Vaatlusalused lapsed alustasid vormimoodustuse omandamist kolme grammatilise käände vormide ja käskiva kõneviisi teise pöörde ning kindla kõneviisi kolmanda pöörde vormist. Teise eluaasta jooksul on lapse pagasis seitse ainsuse ja kaks mitmuse käändevormi, verbivorme on rohkem, produktiivsusest saab rääkida vaadeldud kolme lapse kõne puhul 14 vormist (vt tabel 16).

Omadussõnadest oskab laps produktiivselt kasutada ainsuse grammatiliste käänete vorme.

Tabel 16. Vormide produktiivne kasutus kolme lapse keskmise vanuse järgi (vanus 1;5–2;0)

Nimisõna	Tegusõna	Omadussõna	Keskmine vanus
Sg, nimetav			1;5
Sg, omastav	Käskiv kõneviis, olevik, ainsus, 2. p		1;6
Sg, osastav	Kindel kõneviis, olevik, ainsuse 3. p		
Sg, lühike sisseütlev	Kindel kõneviis, olevik, ainsus, 2. p		1;8
Sg, seesütlev	Kindel kõneviis, olevik, mitmuse 1. p		
Sg, kaasaütlev	Kindel kõneviis, lihtminevik, ainsus, 3. p		
	Eitav kõne, olevik, ainsus, 1. p		
	<i>ma</i> -tegevusnimi		
Pl, nimetav	Kindel kõneviis, olevik, ainsus, 2. p		1;9
	Kindel kõneviis, olevik, mitmus, 3. p		
	Eitav kõne, olevik, ainsus, 3. p		
	<i>da</i> -tegevusnimi		
	Umbisikulise tegumoe olevik	Sg, nimetav	1;10
	Eitavad käsud ehk keelud		
Sg, alaleütlev		Sg, omastav	1;11
Sg, alalütlev			
	Kindel kõneviis, lihtminevik, ainsuse 1. p		2;0
	Kindel kõneviis, täisminevik, ainsuse 3. p		
	Eitav kõne, lihtminevik, ainsuse 3. p	Sg, osastav	
	Tingiv kõneviis		

Kolmanda eluaasta jooksul lisandub nii nimi-, tegu- kui ka omadusõna vorme. Omadussõnade võrdlusastmeid hakkavad lapsed produktiivselt kasutama aga üsna hilja, keskmiselt alles vanuses 2;8 (vt tabel 17).

Tabel 17. Vormide produktiivne kasutus kolme lapse keskmise vanuse järgi (vanus 2;0–3;1)

Nimisõna	Tegusõna	Omadusõna	Keskmine vanus
Sg, pikk sisseütlev	Umbisikuline tegumood, olevik	Sg, osastav	2;1
Pl, osastav	Kindel kõneviis, lihtminevik, ainsus, 2. p		
	Kindel kõneviis, lihtminevik, mitmus, 3. p		
	Kindel kõneviis, täisminevik, ainsus, 3. p		
Pl, omastav			2;2
Sg, seestütlev			
	Kindel kõneviis, lihtminevik, mitmus, 3. p		2;5
Sg, saav	Käskiv kõneviis, mitmus, 1. p	Sg, saav	2;6
Pl, kaasaütlev	Kindel kõneviis, olevik, mitmus, 3. p	Keskvõrre	
		Keskvõrre	2;8
Pl, seestütlev			3;0
Pl, alaleütlev			
Pl, alalütlev			
	Eitav kõne, olevik, mitmus, 1. p		3;1

Vaadeldes kolme lapse produktiivselt kasutatud vorme, võib näha, et tegusõna vormivalik suureneb kiiremini: teise eluaasta jooksul omandab laps küll kiiresti grammatiliste käänete vormid, kuid teised käändevormid muutuvad produktiivseks tasapisi ning paljud käändevormid ei muutugi produktiivseks ega ilmu üldse vaadeldud materjali.

Ainsuse grammatiliste käänete vormid muutuvad produktiivseks kõigil lastel samas järjekorras, kohakäänete puhul on aga laste vahel paari kuu pikkused erinevused. Kohakäänetest on alaltütlev aga juba nii harv kääne, et selle vormide produktiivse kasutuse vanus on lasteti väga erinev. Kaasaütleva käände vormide produktiivse

kasutuse puhul on vanusevahed samuti suured: kahe lapse materjali põhjal saab lugeda kaasaütleva ainsuse vormi kasutuse produktiivseks varakult, enne kaheaastaseks saamist, kuid kolmanda lapse keelematerjalis kolm kuud hiljem. Mitmuse käändevormide produktiivse kasutuse järjekorras on laste vahel erinevused juba suuremad. Ikka muutub kõige esimesena produktiivseks nimetava käände vormide kasutus, omastava käände vormide produktiivse kasutuse algus võib aga varieeruda juba nii palju, et vanusevahemik on lausa poolteist aastat.

Kokkuvõtlikult paistab, et kõikide vaadeldud sõnaliikide vormide tuumiku (nt grammatilised käanded ainsuses, käskiva kõneviisi teine pööre, kindla kõneviisi oleviku kolmas pööre, lihtmineviku kolmas pööre, keskvõrde vormid) omandavad lapsed ühel ajal, kuid edasine vormide ilmumine ja produktiivne kasutus on üsna erinev. Kindlalt ei saa aga väita, et lapsed omandavad harvem esinevad vormid eri ajal, pigem näitab andmestik seda, et kuna neid vorme on materjalis suhteliselt vähe, on siinses analüüsis esitatud järjekord nende vormide puhul üksjagu juhuslik. Kui situatsioon mõne vormi kasutust otse ei tinginud, ei pruugi see vorm lihtsalt lindistusse sattudagi.

Tegusõnade kindla kõneviisi vormid muutuvad produktiivseks enam-vähem samas järjestuses kõigil lastel. Väikesi erinevusi on mitmuse pöördevormide omandamise järjekorras (nt ilmuvad nn *teie*-vormid ühe lapse keelekasutusse tunduvalt hiljem kui kahe teise lapse materjali). Ka tegusõna eri vormide omandamisjärjekord on sama varasemates uurimustes esitatuga (vt nt Pajusalu jt 2011; Torn-Leesik jt 2012).

Vahe mõne vormi esimese ilmumise ja produktiivse kasutuse vahel on väiksem sagedaste ja varaste vormide puhul. Mida harvemate, hiljem omandatavate vormidega tegemist on, seda suuremaks aga vahed muutuvad. Kuna mõned vormid on nii harvad, et võib kuluda mitu kuud, enne kui sama vormi esineb veel teisestki lekseemist ja/või samast lekseemist on kasutatud ka teisi vorme, ei pruugi tegemist olla mitte sellega, et laps neid vorme kasutada ei oskaks, vaid et keelematerjali ei ole neid lihtsalt sattunud.

Mitte sihtkeelepäraseid vorme oli laste varaste vormide hulgas vähe. Enamasti olid vormide esimesed kasutused korrektsed ning võib oletada, et kuna omandamise varasel perioodil domineerib mälu töö, tekibki vigu (nt vale muutetunnus või tüvevariant) alles hiljem, kui laps esimeste eksemplaride põhjal reegleid üldistama hakkab.

Vaadeldes eri vormide produktiivseks moodustamiseks kasutatud tüvede morfofonoloogilisi tunnuseid, võib väita, et selgeid morfofonoloogilisi eksemplare, millele lapse vormimoodustus tuginema hakkab, võib märgata ainult nimisõnade puhul, kusjuures sarnased tulemused on esitatud ka varasemates uurimustes (Granlund jt 2019; Argus 2009). Laste esimesed käändevormid on moodustatud enamikus kahte justkui prototüüpsesse muuttüüpi kuuluvatest sõnadest (astmevahelduslikud kolmandavärtelise ühesilbilise nimetavaga ning astmevahelduseta kahesilbilise nimetavaga tüved). Teiste vormide ja kategooriate puhul on pilt palju kirjum ja kindlaid morfofonoloogilisi eelistusi on raske välja tuua. Võib oletada, et kuna teiste vormide moodustamine areneb siis, kui lapse sõnavara on juba oluliselt suurem ega koosne enam kõige sagedamini kasutatavatest sõnadest, tingibki see nn normaaljaotuse ehk selle, et eri tunnustega tüved on üsna võrdselt esindatud.

Huvitava tulemusena tasub mainimist see, et tugevneva astmevaheldusega tüvesid esimeste produktiivsete eksemplaride hulgas ei leidunud. Kuna tugevnev astmevaheldus on omane ainult suletud muuttüüpidele, saab teha järelduse, et lapsed alustavad vormide omandamist vormimoodustuse produktiivsest keskmest.

Vormide ja kategooriate omandamise järjekorda paistab mõjutavat kõige enam vastavate vormide sagedus. Kuigi sisendkõne vormide sagedust siinses artiklis ei analüüsitud, võib põguski pilk keelematerjalile näidata, et vormid, mida laste kõnest registreerida ei õnnestunud (nt kaudne kõneviis, lühike ülivõrre, olev, rajav ja ilmaütlev kääne), on lastega kõnelevate vanemate kõnes harvad või ei esine neid üldse. Mõnede vormide varase omandamise taga võib näha pragmaatilisi tegureid, näiteks on käskiva kõneviisi ainsuse

teise pöörde kasutuskontekste lapsekesksetes suhtlussituatsioonides kindlasti märksa enam kui käskiva kõneviisi mitmuse teise pöörde kasutuskontekste. Kindlasti on aga ka pragmaatilised tegurid seotud vormide sagedusega. Seega – vormi, mis on sage, on lapsel suhtlemiseks vaja ja selle omandab ta ka esimeses järjekorras.

Siinne ülevaade pakkus aga alles esmase aluse edasisele detailsemale analüüsile, kus oleks vaadeldud näiteks vormide sagedusjärjekorda lapsega kõnelevate vanemate keelematerjalis ning vormide produktiivsel moodustamisel kasutatud lekseemide morfofonoloogiliste tunnuste kõrval teisi, ilmselt suuremat rolli omavaid tunnuseid nagu vormi süntaktiline ümbrus või semantika.

VIIDATUD KIRJANDUS

- Ambridge, Ben 2019. Against stored abstractions: A radical exemplar model of language acquisition. – *First Language* 40, 5–6, 509–559. doi: 10.1177/0142723719869731.
- Argus, Reili 2008. Eesti keele muutemorfoloogia omandamine. – Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste Dissertatsioonid 19. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Argus, Reili 2009. The Early Development of Case and Number in Estonian. Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition. A Cross-Linguistic Perspective. Eds. Maria D. Voeikova, Ursula Stephany. Berlin: Mouton De Gruyter, 111–152.
- Argus, Reili; Parm, Sirli 2010. Eesti keele ajakategooria omandamisest – ajavormid ja ajasõnad. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 6, 25–41.
- Argus, Reili, ilmumas. Acquisition of requests in Estonian. – *Development of Modality in First Language Acquisition: A Cross-linguistic Perspective*. Eds. U. Stephany; A. Akku-Koç. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bittner, Dagmar; Dressler, Wolfgang U.; Kilani-Schoch, Marianne 2003. Introduction. – *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition. A Cross-Linguistic Perspective. Studies on Language Acquisition* 21. Eds. D. Bittner, W. U. Dressler, M. Kilani-Schoch. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 7–26.

- Bod, Rens; Cochran, David 2007. Introduction to Exemplar-Based Models of Language Acquisition and Use. Proceedings ESSLI Summer Workshop „Exemplar-Based Models of Language Acquisition and Use“. <https://pdfs.semanticscholar.org/bda5/889b63d365a73d22b3b20432a842a4038839.pdf> (13.07.2020).
- Bybee, Joan 1995. Regular morphology and the lexicon. – *Language and Cognitive Processes* 10, 425–455.
- Bybee, Joan 2013. Usage-based Theory and Exemplar Representations of Constructions. – *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Eds. T. Hoffmann, G. Trousdale. Oxford: Oxford University Press, 49–69.
- Clahsen, Harald 2006. Dual-mechanism morphology. – *Encyclopedia of language and linguistics*. 2nd edn. Ed. Brown, Keith. New York: Elsevier, 4, 1–5.
- Dressler, Wolfgang U. 2012. On the acquisition of inflectional morphology: introduction. – *Morphology* 22, 1–8.
- Dressler, Wolfgang U.; Karpf, Annemarie 1995. The theoretical relevance of pre- and protomorphology in language acquisition. – *Mechanisms of Morphological Change. Yearbook of Morphology 1994*. Eds. G. Booji, J. van Marle. Dordrecht: Kluwer, 99–122.
- Dressler, Wolfgang U. 2004. Morphological typology and first language acquisition: some mutual challenges. – *Morphology and Linguistic Typology. On-line Proceedings of the Fourth Mediterranean Morphology Meeting, Catania, September 20–23, 2003*. Eds. G. Booij, E. Guevara, A. Ralli, S. SgROI, S. Scalise, 8–20. <http://mmm.lingue.unibo.it/procmmm4.php>.
- Gathercole, Virginia Mueller; Sebastian Eugenia; Soto, Pilar 1999. The early acquisition of Spanish verbal morphology: across-the-board or piecemeal knowledge? – *International Journal of Bilingualism* 3, 133–182.
- Granlund, Sonia; Kołak, Joanna; Vihman, Virve-Anneli; Engelmann, Felix; Lieven, Elena; Pine, Julian; Theakston, Anna; Ambridge, Ben 2019. Language-general and language-specific phenomena in the acquisition of inflectional noun morphology: A cross-linguistic elicited-production study of Polish, Finnish and Estonian. – *Journal of Memory and Language*, 107, 169–194. doi:10.1016/j.jml.2019.04.004.

- Kaplan, Abby 2017. *Exemplar-Based Models in Linguistics*. – *Oxford Bibliographies in Linguistics*. Ed. M. Aronoff Oxford: Oxford University Press. doi: 10.1093/obo/9780199772810-0201.
- Krashen, Stephen D. 1980. The theoretical and practical relevance of simple codes in second language acquisition. – *Research in second language acquisition*. Eds. Scarcella, R.; Krashen, S. D. Rowley, MA: Newbury House, 7–18.
- Marcus, Gary F.; Pinker, Steven; Ullmann, Michael; Hollander, Michelle; Rosen, T. John; Zu, Fei 1992. Overregularization in Language Acquisition. – *Monographs of the Society for Research in Child Development* 57, 4.
- Pajusalu, Renate; Tõugu, Pirkko; Vija, Maigi; Tulviste, Tiia 2011. Konditsionaali omandamisest eesti lapsekeeles. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 7, 141–155.
- Penke, Martina 2012. The Acquisition of Inflectional Morphology. https://www.researchgate.net/publication/320286849_The_Acquisition_of_Inflectional_Morphology (13.07.2020).
- Pinker, Steven 1999. *Words and rules: The ingredients of language*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Pizzuto, Elena; Caselli, Maria Cristina 1994. The acquisition of Italian verb morphology in a cross-linguistic perspective. – *Other children, other languages: Issues in the theory of language acquisition*. Ed. Y. Levy. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 137–187.
- Sepassi, Forood; Aryadoust, Seyed Vahid 2014. Testing the Natural Order Hypothesis on the Framework of The Competition Model. – *The Linguistics Journal* 2, 2.
- Slobin, Dan Isaac 1985. Crosslinguistic evidence for the language-making capacity. – *The Crosslinguistic Study of Language Acquisition*, 2. Theoretical Issues. Ed. D. I. Slobin. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1157–1256.
- Torn-Leesik, Reeli; Vija, Maigi 2012. Acquisition of the Impersonal Voice by an Estonian Child. – *Journal of Baltic Studies* 43, 2, 251–271.
- Vihman, Marilyn May; Vija, Maigi 2006. The acquisition of verbal inflection in Estonian. – *The Acquisition of Verbs and their Grammar: The Effect of Particular Languages*. *Studies in Theoretical Psycholinguistics*, 33. Eds. N. Gagarina, I. Gülzow. Dordrecht: Springer, 269–295.

Vihman, Virve-Anneli 2018. Pilk laste keeleomandamisele: teoreetilistest alustest ja kvantitatiivsetest lähenemistest. – Keel ja Kirjandus 8/9, 622–642.

Viht, Annika; Habicht, Külli 2019. Eesti keele sõnamuutmine. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

SUMMARY

EMERGENCE AND PRODUCTIVE USE OF INFLECTIONAL FORMS IN EARLY ESTONIAN

The goal of this paper is to describe the first emergence and productive use of inflectional forms in the speech of three Estonian-speaking children and provide the order of the emergence of different inflectional categories. Spontaneous data from three children aged 1;3–5;8 have been used to determine which noun, verb and adjective categories emerge first and which morphophonological features of first exemplars (stems used first in different inflectional forms) play a role in the acquisition of Estonian.

The first inflectional categories acquired by the children in question were in grammatical cases, the imperative and first person singular present tense forms.

Concerning the productively used forms, it can be argued that the number of verb forms increases rapidly while the acquisition of noun forms is slower. Some case forms were even not registered in the speech material of the children. The children started to use comparative degrees of adjectives quite late compared to adjectival case forms.

It seems that the children acquired the core of Estonian grammar at the same time. The further order of acquisition of inflectional forms was different in the speech of the three children in question. Still, the differences in the order of emergence of forms can be caused by the different frequency of some forms: if the inflectional form is infrequent also in the speech of adults it can just be that the form is not present in recordings but the child could still use it; therefore, evidence of the order of emergence of infrequent forms can be quite occasional in the data presented here.

The first exemplars with distinguishable morphophonological features could be detected only in the case of nouns. The first nouns used for early case forms could be divided into two prototypical morphophonological class: nouns with monosyllabic strong grade stem in the nominative and disyllabic nouns without grade alternation. Clear-cut morphophonological distinctions could not be identified in case of verbs and adjectives.

Keywords: acquisition of inflectional morphology, exemplars, productive use of forms, inflections

Reili Argus on lastekeeleuurija, kelle uurimisvaldkond on seotud varase morfoloogia ja leksikaalsemantiliste kategooriate omandamisega.
reili.argus@tlu.ee

Annika Bauer on Tallinna ülikooli praktilise eesti keele õpetaja.
annika.bauer@tlu.ee